

Översikter och meddelanden

Att studera det önskvärda – om värdeanalys och normativ metod

Under de två senaste decennierna har det inom samhällsvetenskapen växt fram ett ökat intresse för normativ analys. Klassiska frågor om vad som är gott och ont, rätt och fel, om hur det goda samhället bör organiseras och hur detta kan rättfärdigas har på så sätt fått förnyad aktualitet. Så även i modern statsvetenskaplig forskning. I ett avseende är förhållandet inte särskilt märkligt. Idéhistoriskt utgör studiet av samhällets bör-frågor politilogs egentliga kärna och i den mån politik ytterst handlar om att uppnå det goda och önskvärda torde studiet av detta naturligtvis också utgöra ett centralt inslag i vetenskapen om politik. I ett annat avseende är förhållandet anmärkningsvärt. Med det positivistiska idealets genombrott och dominans under 1900-talets andra hälft har den normativa analysen marginaliserats och nästan helt trängts undan till förmån för en på empirisk grund vilande statsvetenskap (jfr Barry 1991). Inte minst så i Sverige, där ett värdenihilistiskt ideal – d v s uppfattningen om att värdeomdömen inte kan vara sanna eller falska och därför inte kan göras till föremål för vetenskaplig analys – snabbt blev normbildande (jfr Lewin 1970; Lewin 1972a; Andrén 1975a). Studiet av värdefrågor blev nu inte bara omodernt och obsolet, utan betraktades av en växande skara forskare därtill som något mystiskt, metafysiskt och verklighetsfrämmande, ja rent av som något förkastligt. I värdefrågor ”föreligger ju icke sanningsfrågan”, deklarerade Herbert Tingsten i Axel Hägerströms efterföljd – på börfrågor kan vi inte ge vetenskapliga svar (Tingsten 1963, s. 21; Tingsten 1941).

Idag är detta avståndstagande från normativa frågor mindre påtagligt; tonläget i debatten har

skruvats ner. Men fortfarande betraktas forskningen kring politikens värdefrågor ofta med skepsis av företrädare för samhällsvetenskapens huvudfåra. Acceptansen har förvisso ökat, men problemformuleringsprivilegiet är fortfarande empiristens och bevisbördan vilar på den normativa analytikern som tvingas argumentera för och rättfärdiga sitt perspektiv.

Skälet till denna skepsis är, tror jag, tvåfaldigt. Det första är metodologiskt och för tillbaka på att den normativa forskningen inte genomgått samma utveckling i metodhänseende som skett inom ramen för den empiriskt orienterade samhällsforskningen. I en del fall har den normativa traditionens företrädare haft svårt att möta de krav på systematik, formalisering, koherens och precision som metodutvecklingen i övrigt fört med sig; inte minst har man haft svårt att leva upp till positivismens mycket långtgående krav på intersubjektivitet. I ljuset av detta har den normativa analysen ofta beskyllts för att vara ovetenskaplig.

Till viss del är denna kritik nog riktig. Inte så till vida att det saknas god normativ forskning – tvärtom. Men kritiken har relevans om man ser till det sätt på vilket metodfrågor behandlats inom den normativa forskningen. Den explicita metoddiskussionen har varit, om inte frånvarande, så i alla fall starkt begränsad och företrädare för angreppssättet har inte lyckats etablera ett vedertaget och för den normativa traditionen gemensamt metodologiskt språkbruk. Fortfarande finns, åtminstone i en modern statsvetenskaplig kontext, endast ett fåtal systematiska genomgångar av de särskilda metodologiska frågor och problem som värdeanalysen aktualiserar.¹ I den mån metodfrågor diskuteras, så sker det vanligtvis integrerat med den normativa argumentationen i en specifik värdefråga.

En följd av denna metodologiska otydlighet har varit att gränsen mellan normativ analys i vetenskaplig mening och ett rent personligt

tyckande—jag återkommer längre fram till skillnaden – upplevts som flytande, varvid förekomsten av ”dålig” normativ forskning inte sällan tagits till intäkt för att angreppssättet som sådant är problematiskt (jfr Lewin 1972a). I modern statsvetenskap finns därtill av tradition en rädsla för att skiljelinjen mellan att *analysera* politik och att *göra* politik eller att *politiser*a skall lösas upp. Förhållandet är egentligen paradoxalt. Dels mot bakgrund av att den normativa analysen, särskilt den politiska filosofin, av dess empiriskt orienterade kritiker ofta anklagats för att vara världsfrånvärd, dels mot bakgrund av att samma kritiker ofta hävdade att statsvetenskapens värde bestäms efter i vad mån den kan göras praktiskt tillämpbar.

Det andra skälet till varför den normativa analysen marginaliserats skall nog sökas i angreppssättet som sådant. I takt med att samhällsanalysen fragmenterats har företrädare för exempelvis den normativa politiska filosofin delvis självvalt isolerat sig i enklaver utanför statsvetenskapens huvudfåra och helt definierat sig mot bakgrund av sitt normativa perspektiv (jfr Williams 1985). Även detta är i någon mening paradoxalt, då den normativa infallsvinkeln skär helt annorlunda än våra vanliga principer för inomdisciplinär kategorisering och rimligen torde vara aktuell inom de flesta statsvetenskapliga subdiscipliner.

I ljuset av detta finns det anledning att uppmärksamma och problematisera de särskilda metodologiska frågor som den normativa analysen inom samhällsvetenskapen väcker. Dels, och primärt, för att visa att ett traditionellt metodologiskt språkbruk, särskilt vad gäller olika former av textanalys, är tillämpbart också när det gäller normativ forskning och att metodologiska krav liknande de vi ställer vid empiriskt orienterade forskningsfrågor också kan ställas när vi söker vetenskapliga svar på bör-frågor (jfr Raphael 1976; Björklund 1977; Snare 1992). Dels, om än sekundärt, för att visa att en i metodologisk mening god normativ analys kan bidra med viktig kunskap om politik. I det följande skall vi därför diskutera vad en normativ analys vilande på vetenskaplig – i bemärkelsen systematisk och intersubjektiv – grund innebär och vilka konkreta metodologiska krav man kan

ställa på en sådan analys. Det skall dock genast sägas, att vad jag här kommer att presentera knappast är några nyheter. Men genom att ta ett samlat grepp på den normativa analysens metodfrågor, och därtill formulera dessa på ett något annorlunda sätt, hoppas jag kunna öka den metodologiska medvetenheten och i förlängningen bidra till att minska skepsisen mot det vetenskapliga studiet av politikens värdefrågor.

Att på så sätt hävda den normativa analysens betydelse är emellertid inte oproblematiskt. Resonemanget vilar i själva verket på två fundamentala vetenskapsteoretiska antaganden. För det första att värden eller värdeutsagor i någon mening finns och är verkliga; för det andra att det är möjligt att nå vetenskaplig kunskap också i värdefrågor. Låt oss därför ta vår utgångspunkt i dessa antaganden och diskutera den normativa analysens vetenskapsteoretiska förutsättningar.

Vad är ett värde? – om värdeanalys och normativ teori

Varje analys av och ställningstagande i normativa frågor tar sin utgångspunkt i ett eller flera värden. Ett värde, eller ett värdeomdöme eller en värdeutsaga, är för den normativa analytikern vad verkligheten är för en empirist – utan detta kan ingen vetenskap bedrivas. Enkelt uttryckt talar ett värde om för oss vad som är bra eller dåligt, vad som är bättre eller sämre än något annat, vad som bör vara på ett visst sätt eller hur vi bör handla i olika situationer (jfr Moritz 1970; Jareborg 1975; Spaemann 1989; Bergström 1992). Mer precist avses med ett värde något som är önskvärt eller eftersträvsvärt, något gott eller önskligt, på grundval av vilket vi kan rättfärdiga ett visst handlande eller ett visst tillstånd. Sådana värden kan vara av olika slag. Det kan röra sig om alltifrån generella etiska normer – som rättvisa, frihet, solidaritet och jämlikhet – till olika specifika samhällsvärden, i politologin ofta uttryckt i termer av demokrati eller effektivitet. En värdeutsaga bildar således utgångspunkt för ett svar på frågan hur något bör vara beskaffat och i vad mån detta kan rättfärdigas. Med rättfärdiga avses här en rationell argumentation i värdefrågor, som syftar till att ge skäl

eller grunder till att acceptera eller förkasta en viss värdeutsaga (jfr Raphael 1976; Pennock & Chapman 1986). Och vad den normativa analysen syftar till är just att synliggöra och precisera sådana värdeutsagor och utifrån dessa rationellt argumentera för ett ställningstagande.

Ofta görs i sammanhanget en distinktion mellan vad som i den engelskspråkiga litteraturen kallas *intrinsic values* och *extrinsic values* (jfr Frankena 1973; Jareborg 1975). Intrinsikala värden – den i litteraturen vedertagna svenska termen – är värden som är goda i och för sig, d v s goda oberoende av de konsekvenser de medför eller av yttre omständigheter. Något är här följaktligen gott ikraft av dess inre, inneboende egenskaper; ibland talar man just om inre värden, egenvärden eller primära värden. *Extrinsic values* – här saknas en vedertagen svensk term – är istället värden som är goda för att de står i relation till något annat som uppfattas som gott eller önskvärt. Vanligtvis formuleras sådana värden i instrumentella termer, d v s de är goda till följd av de konsekvenser de medför. Instrumentella värden bildar följaktligen medel för något annat som har ett värde eller som är önskligt.²

Ett inom statsvetenskapen vanligt förekommande fält för normativ analys är, för att ta ett exempel, diskussionen kring vad demokrati bör vara och hur detta kan rättfärdigas (jfr exempelvis Hermansson 1994; Held 1995; Lundquist 1998; Sjövik 2004). Sådana resonemang tar normalt sin utgångspunkt i olika demokrativärden som upplevs som eftersträvsvärda och som man anser att det politiska systemet bör tillgodose. Ett deltagardemokratiskt ideal lyfter t ex fram värdet av långtgående medborgerligt deltagande i politiken, medan ett representativt demokratiideal istället betonar värdet av representation och ansvarsutkrävande. Ett elitdemokratiskt ideal värnar värdet av kunskap och effektivitet i den politiska beslutsprocessen, medan ett deliberativt demokratiideal värnar värdet av samtal och dialog. Att ett värde här betonas framför ett annat behöver dock inte innebära att andra värden är oviktiga. Men olika normativa demokratimodeller tenderar att rangordnar demokrativärden på olika sätt, varvid vissa värden lyfts fram som viktigare än andra. I praktiken

följer med varje demokratidoktrin en sådan rangordning av olika politikvärden eller, annorlunda uttryckt, att man har upprättat en värdehierarki.

I den normativa demokratiteorin görs ofta en distinktion mellan demokratins substansvärden och demokratins processvärden, en distinktion som delvis för tillbaka på och kan illustrera skillnaden mellan egenvärden och instrumentella värden (jfr Lundquist 1998; Badersten 2002b; Sjövik 2004). Demokratins substansvärden – som exempelvis frihet, rättvisa, jämlikhet och solidaritet – är de essentiella grundvärden som demokratin är tänkt att tillgodose och som värnas genom olika demokratiska procedurer och institutionella arrangemang. Inte sällan formuleras sådana substansvärden just i intrinsikala termer, d v s de är goda i och för sig. Demokratins processvärden – som exempelvis medborgerligt deltagande, deliberation, ansvar och öppenhet – är istället värden som bildar medel för att understödja och förverkliga demokratins substansvärden. I en mening kan demokratins processvärden därför ses som instrumentella i förhållande till demokratins substans. Processvärdena kan då uppfattas som *extrinsic*, d v s de är goda i förhållande till något annat. Det skall dock sägas, att distinktionen mellan substans- och processvärden – liksom distinktionen mellan egenvärden och instrumentella värden – är analytiskt betingad och att det i praktiken ofta är svårt att upprätthålla skillnaden. I den demokratiteoretiska debatten råder det därtill delade meningar om vilka värden som skall uppfattas som substansvärden respektive processvärden.

Diskussionen kring normativ demokratiteori avspeglar också det faktum att det ofta råder konflikter mellan olika värden i politiken. Inte sällan så ställs exempelvis värdet av effektivitet i politiken mot värdet av folkligt deltagande i den politiska beslutsprocessen (jfr exempelvis Dahl 1994). På sätt och vis utgör värdekonflikter och normativa dilemman politikens egentliga essens – vad politik ytterst handlar om är att prioritera mellan olika, ofta oförenliga värden. Och en central del av den normativa analysen syftar just till att blottlägga sådana konflikter och dilemman. Här blir avsikten inte att rättfärdiga en särskild form av samhällsorganisation, utan sna-

rare att klargöra innebörden av rådande värdekonflikter och att påvisa att olika värdepremiser leder till olika, ibland kontrasterande uppfattningar om hur samhället bör organiseras. Med andra ord: det svar vi ger på politikens börfrågor varierar med de värden vi laddar den normativa analysen med. Poängen är helt enkelt att synliggöra detta och att visa att olika värden dessutom kan stå i konflikt med varandra. Varje svar på politikens börfrågor innebär således inte bara att man i enkel mening har tagit värdemässig ställning utan också, som sagt, att man rangordnat olika politikvärden och upprättat en värdehierarki.

Den normativa analysen är emellertid inte enbart beroende av ett tydligt preciserat värde som utgångspunkt och fundament, något som vi också skulle kunna formulera som ett svar på frågan om *vad* som rättfärdigas. Det normativa resonemang förutsätter också en föreställning om *hur* något skall rättfärdigas, d v s en idé om på vilket sätt vi skall argumentera för och utifrån det givna och preciserade värdet. En tydlig illustration av det senare är det som inom moralfilosofin benämns etisk teori och som avser olika sätt att normativt rättfärdiga mänskligt handlande. Traditionellt gör man i den etiska teorin en åtskillnad mellan å ena sidan s k deontologisk etik, ofta formulerad i pliktetiska termer, och å andra sidan s k teleologisk etik eller konsekvensetik, vanligen uttryckt som en form av utilitarism (jfr Frankena 1973; Tännjö 2002). Där deontologin tar sin utgångspunkt i handlingen som sådan och värderar denna mot bakgrund av ett antal på förhand formulerade moraliska principer – handla alltid i enlighet med plikterna! – fokuserar konsekvensetiken istället på handlingens följder och bedömer handlingens moraliska innehåll efter dess effekter: handla alltid så att konsekvenserna av dina handlingar blir så goda som möjligt!

Här möter vi följaktligen två helt olika principer för hur en handling skall värderas moraliskt. Svaret på frågan om ett visst handlande kan rättfärdigas eller ej varierar således både med vilket värde vi väljer att ladda analysen, d v s svaret på *vad*-frågan, och med vilket etisk-teoretiskt perspektiv vi väljer att anlägga, d v s svaret på *hur*-frågan. Och på samma sätt som den nor-

mativa analysen syftar till att problematisera och synliggöra konflikter mellan olika värden, så syftar den till att blottlägga konflikter mellan principiellt olika sätt att resonera i värdefrågor. Med ett annat språkbruk skulle vi här kunna tala om skilda ”normativa logiker” i den värdegrundade argumentationen.

Ofta är det just kombinationen av det svar vi ger på frågorna *vad* och *hur* som vi benämmer normativ teori (jfr Lundquist 1988). Ja, i själva verket förutsätter den normativa teorin ett svar på båda frågorna, d v s ett klart preciserat värde å ena sidan och en föreställning om hur detta kan rättfärdigas å den andra. Ibland, särskilt i moralfilosofiska sammanhang, innehåller den normativa teorin därtill en föreställning om *vem* som bildar utgångspunkt för ett rättfärdigande, d v s en föreställning om karaktären på det moraliska subjektet. Inte sällan görs här en distinktion mellan gruppetiska och individuлетiska perspektiv.

Om förhållandet mellan normativ och empirisk analys

Det är i sammanhanget viktigt att notera att värden och värdeomdömen inte endast är aktuella när vi talar om normativ analys och om att ge vetenskapliga svar på börfrågor. Värdeomdömen är centrala och har giltighet också i empirisk-teoretiska sammanhang (jfr Bergström 1992; Lundquist 1998). Men de frågeställningar som då aktualiseras är väsentligt annorlunda, och det är av stor vikt att hålla isär dessa olika former av värdeanalys. Där den normativ-teoretiska värdeanalysen intresserar sig för vilka värden eller värderingar som är riktiga, goda eller önskvärda, intresserar sig den empirisk-teoretiska värdeanalysen – *vad* som ibland också kallas empirisk värderingsforskning – för vilka värderingar som människor faktiskt har, för vilka moraliska eller andra värderingar som faktiskt finns i samhället. Den empiriskt orienterade värderingsforskningen skiljer sig i härvidlag inte från annan empirisk-teoretisk forskning, låt vara att studieobjektet utgörs av värden. Det finns emellertid all anledning att vara uppmärksam på skillnaden mellan normativ och empirisk värdeanalys, då uttrycket normativ analys ibland på ett olyckligt sätt används som en benämning av

båda. När vi här fortsättningsvis talar om normativ analys är det följaktligen endast värdeanalys i den tidigare normativ-teoretiska bemärkelsen som avses, för vilket begreppet också borde reserveras.

Förhållandet mellan normativa och empiriska frågor, mellan bör- och är-frågor, är emellertid mycket komplext och det finns här anledning att stanna upp och utveckla resonemanget något (jfr Lewin 1972a; Björklund 1977; Lundquist 1993; Rothstein 1994; Lundquist 1998; Sjövik 2004). I ett avseende är skillnaden mellan normativ och empirisk analys tydlig. Den normativ-teoretiska analysen syftar, som sagt, till att svara på frågan om hur något *bör* vara och hur detta kan rättfärdigas. Den empirisk-teoretiska analysen syftar istället till att svara på frågan om hur något *är* och hur detta kan förklaras eller förstås. Därtill skulle vi kunna tala om en konstruktiv-teoretisk analys, som syftar till att svara på frågan om hur något *kan* vara och hur detta uppnås (jfr Lundquist 1993; Rothstein 1994; Sjövik 2004). Den konstruktiva analysen, brukar man säga, förutsätter ett svar både på bör-frågan och är-frågan. Det vill säga, givet vad som är önskvärt och givet de omständigheter som råder, vad kan vi uppnå och hur uppnår vi detta? Det ligger i sakens natur, att normativa analyser ofta åtföljs av en sådan konstruktiv ambition.

Följer vi David Humes berömda tankegång – man talar här ofta om Humes lag – är det mycket viktigt att upprätthålla en strikt åtskillnad mellan normativ och empirisk analys (jfr Bergström 1992). Svaret på en bör-fråga kan nämligen inte ges av svaret på en är-fråga – vi kan inte sluta ett ”bör” från ett ”är”, värdeomdömen kan inte följa logiskt av empiriska omdömen. Omvänt torde inte heller svaret på en är-fråga kunna ges av svaret på en bör-fråga. Såväl frågorna som svaren är till sin natur principiellt olika – perspektiven går inte att jämföra.

Att hävda detta tycks emellertid förutsätta ett särskilt vetenskapsteoretiskt ställningstagande som säger dels att världen eller verkligheten existerar oberoende av oss själva, dels att vi kan nå ett slags objektiv kunskap om denna värld. Det vill säga, det förutsätter en realistisk och objektivt orienterad vetenskapssyn (jfr Lundquist 1993; Djurfeldt 1996). En mer, i veten-

skapsteoretisk mening, relativistiskt eller subjektivistiskt orienterad person skulle här naturligtvis invända och hävda att det sätt på vilket vi uppfattar världen är beroende av vår förförståelse av den, en förförståelse som också inkluderar våra värderingar. Hur vi ställer frågor om världen och hur vi tolkar den är således inte oberoende av våra subjektiva värderingar. Alla är-frågor innehåller i den meningen alltid, mer eller mindre, en implicit bör-föreställning. Vår kunskap kan därmed aldrig vara värderingsfri, varvid den tydliga distinktionen mellan ”bör” och ”är” torde falla.

Den relativistiska invändningen är central och framstår, från mina egna utgångspunkter, som rimlig; det är i denna mer kritiska riktning den vetenskapsteoretiska utvecklingen gått under senare decennier. Slutsatsen behöver emellertid inte innebära att distinktionen mellan ”bör” och ”är” helt faller. Jag vill nämligen påstå, att de problem som antyds ovan är av något olika slag. Det första problemet handlar primärt om vilken typ av frågor vi ställer, normativa, empiriska eller konstruktiva. Och i den mån man inte förfäktar en fullständig relativism – en position som är svår att förena med kunskapssökande över huvud – så torde distinktionen mellan ”bör” och ”är” och för den delen ”kan” fortfarande vara aktuell. Många skulle dessutom hävda att det just är kombinationen av normativa, empiriska och konstruktiva frågeställningar som gör statsvetenskapen särskilt intressant (jfr Lewin 1972; Lundquist 1993). Det andra problemet är av renodlad metateoretisk natur och handlar om i vad mån våra värderingar och vår förförståelse påverkar vår kunskap – ett problem som främst är aktuellt i samband med empirisk-teoretisk analys. Indirekt, men måhända något paradoxalt, torde även detta tala för att normativ analys i den explicita mening vi avser här – och följaktligen distinktionen mellan ”bör” och ”är”, om än mer problematiserad – är intressant och viktig. I den normativa analysen är ju själva poängen att synliggöra och rationellt argumentera utifrån uttalade värden och värderingar.

Det finns här anledning att beröra ytterligare en aspekt i spänningsfältet mellan normativ och empirisk analys. I den mån vi är intresserade av empirisk-teoretisk värdeanalys, av att analysera

faktiska värdekonflikter eller av idé- och ideologianalys, så kan det explicita mötet mellan normativa och empiriska anslag vara fruktbart (jfr Lewin 1972; Badersten 2002a; Badersten 2002b). Den normativa analysen skulle då kunna användas som redskap för att skissera ett teoretiskt utfallsrum eller en teoretisk karta, exempelvis formulerad i idealtypstermer, som sedan kan ligga till grund för den empiriska analysen. Det vill säga, genom att problematisera kring olika normativa uppfattningar i en viss fråga skapar vi oss en föreställning om vilka tänkbara positioner som kan finnas representerade i det konkreta empiriska material vi ämnar analysera. På så sätt bildar det normativa utfallsrummet analysinstrument för den empiriska undersökningen. Och så länge utfallsrummet hålls tillräckligt öppet, i bemärkelsen att flera olika och kontrasterande normativa uppfattningar finns representerade, kan man åtminstone partiellt hantera den relativistiska invändningen.³

Men, invänder man vidare, resonemanget så långt vilar på antagandet att värden och värdeomdömen faktiskt finns och att de är viktiga. Kan vi ta detta för givet?

Om värdeteori – en vetenskapsteori om värderingar

All vetenskaplig verksamhet förutsätter ett ställningsstagande i en rad vetenskapsteoretiska frågor, d v s i frågor av semantisk, ontologisk och epistemologisk natur. Den normativa analysen utgör inget undantag. För att en vetenskaplig analys i värdefrågor skall kunna genomföras måste vi ta ställning till vad värdesatser betyder eller betecknar (värdesemantik eller värdesatsteori), om värdeomdömen verkligen finns och hur de är konstituerade (värdeontologi) och om och hur vi kan nå vetenskaplig kunskap i värdefrågor (värdeepistemologi).

Den vetenskapsteoretiska diskussionen i anslutning till värdefrågor och normativ analys brukar gå under benämningen värdeteori eller axiologi (se vidare Moritz 1970; Frankena 1973; Jareborg 1975; Bergström 1992). Ibland, särskilt i moralfilosofiska sammanhang, talar man också om metaetik. Värdeteorin – eller metaeti-

ken – svarar just mot frågan vad värdesatser betyder, vilken ontologisk status vi skall tillskriva värdeutsagor och om värdeutsagor kan bli föremål för vetenskaplig analys. Ett klassiskt värde-teoretiskt problem är om det finns objektiva värden eller inte och om värdeomdömen kan vara sanna eller falska. Liksom i andra vetenskapsteoretiska sammanhang är emellertid problematiken mycket sammansatt och jag har här ingen möjlighet att göra komplexiteten rättvisa. Låt mig därför, som utgångspunkt för det fortsatta resonemanget, endast peka på några centrala och vanligt förekommande värdeteoretiska positioner.

Den normativa analysens tre metateoretiska huvudfrågor rör, som sagt, vad värdesatser betyder, om vi skall tillerkänna värdeutsagor ontologisk status eller inte och om och hur vi kan nå vetenskaplig kunskap i värdefrågor. Starkt förenklat kan fyra vanliga svar eller positioner i den vetenskapsteoretiska debatten urskiljas, här uttryckta som en kombination av värdesemantiska, värdeontologiska och värdeepistemologiska antaganden (jfr Moritz 1970; Bergström 1992; Lundquist 1988; Lundquist 1993).

Den första och kanske tydligaste positionen är den som brukar kallas för den *värdeobjektivistiska*. Värdobjektivisterna svarar ja på de två sista av de tre ovanstående frågorna; värden finns, de är verkliga och reella, och utsagor om värden kan bli föremål för vetenskaplig analys. Värden är därtill objektiva i den meningen att de står oberoende av människors tankar eller känslor, men också i den meningen att det finns värden som objektivt sett är goda och som alltid bör eftersträvas. Värdutsagor kan därför vara sanna eller falska och kan följaktligen också göras till föremål för vetenskaplig prövning och analys. Värden och värdeomdömen skiljer sig därmed egentligen inte åt från andra typer av fenomen som vi som samhällsforskare studerar, även om de inte kan reduceras till empiriska omdömen. Den värdobjektivistiska positionen skulle kunna sägas motsvara vad vi med vanligt vetenskapsteoretiskt språkbruk refererar till som en realistisk hållning i ontologisk mening – ibland möter man uttrycket värderealism – och har ett tydligt objektivistiskt eller fundamentistiskt kunskapsteoretiskt drag.

Den andra positionen brukar kallas den *värdenaturalistiska*. Värdenaturalismen säger att värdeomdömen är ett slags naturliga eller empiriska omdömen som på ett fundamentalt plan inte skiljer sig åt från andra empiriska omdömen. Med naturliga omdömen avses här omdömen om hur naturen – ibland även den mänskliga – eller verkligheten faktiskt är beskaffad. I praktiken relateras värden på så sätt till egenskaper som kan vara fysiska eller psykiska. Egenskaper som god och ond blir därmed inte några mystiska, främmande storheter utan refererar till välbekanta eller naturliga förhållanden. Ibland uttrycks den värdenaturalistiska positionen som en form av *värdesubjektivism*. Värdesubjektivismen hävdar att värden och värdeomdömen finns, men att de är subjektiva i någon mening. Värdeomdömen för därmed tillbaka på olika psykologiska förhållanden, de är uttryck för människors subjektiva reaktioner. En värdesubjektivistisk teori kan t ex säga att ordet "bra" inte betyder något annat än "gillas av de flesta". Subjektivistisk skall följaktligen inte förstås i bemärkelsen godtycklig; tvärtom har värdesubjektivismen ofta ett objektivistiskt kunskapsteoretiskt drag. Ontologiskt innebär naturalismen att värden existerar i realistisk mening och att värdeomdömen, i likhet med andra empiriska omdömen, torde kunna vara sanna eller falska. De torde följaktligen också kunna studeras med sedvanliga empiriska metoder.

En tredje position i den värdeteoretiska debatten är den *värderelativistiska*.⁴ Värdelativismen hävdar att värdeomdömen finns, att värden är verkliga, men att de vanligtvis endast har lokal eller begränsad giltighet. Värden kan till exempel vara giltiga för vissa personer, grupper eller kulturer, men inte för andra. Vad som är gott och ont, rätt och fel, och vad som normativt kan rättfärdigas, beror helt enkelt på i vilken kontext man befinner sig. Innebörden av ett visst värde kan därtill upplevas som olika beroende på vem man är och på sammanhang. Värden står därmed inte oberoende av den som betraktar dem – värden har ingen objektiv av oss människor oberoende existens, de är konstruerade av oss själva – även om flera människor kan dela samma uppfattning. Men i den mån värden finns i bemärkelsen att de påverkar människors handlande

torde de kunna göras till föremål för vetenskaplig analys, om än ofta med en tydligare – i ontologisk och epistemologisk mening – relativistisk och subjektivistisk innebörd. Uttryckt i traditionella vetenskapsteoretiska termer kan den värdelativistiska positionen möjligen beskrivas som ett slags kritisk realism eller som ett slags konstruktivism. Ibland möter man just termen värdekonstruktivism – eller värdeidealism, i motsats till värdeidealism – för att beskriva denna axiologiska hållning.

Den fjärde centrala värdeteoretiska positionen vi finner i diskussionen, och som vi tidigare indirekt berört, brukar benämnas *värdeemotivism*. Ibland, särskilt i ett svenskt sammanhang och när positionen innehåller ett specifikt värdeontologiskt antagande, talar man om värdenihilism. Värdenihilisten hävdar att värdeutsagor enbart är uttryck för känslor – att säga att något är gott eller ont är detsamma som att säga att något är vackert eller fult. Värden är chimäriska, de är inte reella eller verkliga, och utsagor om värden kan därför inte vara sanna eller falska. Värdeomdömen kan följaktligen inte heller underbyggas vetenskapligt eller göras till föremål för vetenskaplig analys. Värdeutsagor, skulle den extreme nihilisten hävda, är i praktiken en fråga om ren vidskepelse – det ska vi som samhällsforskare inte syssla med. Värdenihilismen, som bl a kan sägas präglade den klassiska positivismen, har länge dominerat i svensk samhällsvetenskap, inte minst som en följd av uppsalafilosofen Axel Hägerströms inflytande. Det är också denna position som länge bidragit till att tränga undan den normativa analysen i svensk samhällsforskning. Ibland, men då i en något mildare form, uttrycks emotivismen som en form av värdesubjektivism, och positionen skulle också kunna formuleras som en långtgående form av värdelativism.⁵

Hur skall vi då fortsättningsvis förhålla oss till detta värdeteoretiska spektrum? Ja, det är uppenbart att frågan om värden finns, hur vi väljer att studera värdeutsagor och om det över huvudtaget är möjligt att ge vetenskapliga svar på börfrågor är avhängigt den värdeteori vi förfäktar. Är vi utpräglade värdenaturalister studerar vi i princip normativa frågor som vilka andra empiriska frågor som helst. Den vanliga distinktio-

nen mellan normativ och empirisk teori torde därmed falla, varvid sedvanliga empiriska metoder är tillämpliga även vid analysen av värdeutsagor – låt vara att sättet att argumentera på ofta bär likheter med vad vi förknippar med normativ metod. Är vi istället värdeobjektivist eller värderelativister blir distinktionen mellan normativ och empirisk teori central, och den normativa analysen får en särskild ställning. Är vi däremot värdenihilister är normativa frågor, om inte helt ointressanta, så åtminstone inte möjliga att göra till föremål för vetenskaplig analys.

Det resonemang vi fortsättningsvis ska föra är således kompatibelt med de tre första värdeteoretiska huvudpositionerna, men inte med värdenihilismen. Möjligen skall det tilläggas att i den mån vi, som tidigare berörts, med normativ analys menar en analys som också blottlägger konflikter mellan olika värden blir den värdeobjektivistiska positionen möjligen problematisk, åtminstone då den tar formen av ett slags värdeabsolutism. Att hävda att vissa värden är sanna, absoluta och objektivt goda utesluter i någon mån förekomsten av genuina värdekonflikter. Däremot förefaller det värdeobjektivistiska resonemanget vara kompatibelt med en analys av konflikter mellan olika normativ-teoretiska logiker, så till vida inte också dessa omfattas av det absolutistiska ställningstagandet. Samtidigt skall det betonas, att den skiljelinje mellan olika värdeteoretiska positioner som här anförts knappast är glasklar. I praktiken vävs perspektiven ofta in i varandra, något som diskussionen kring naturalism, subjektivism och relativism visar. Därtill är terminologin inte enhetlig, vilket ytterligare förstärker komplexiteten (jfr Bergström 1992). För att vi här skall komma vidare måste vi emellertid vara pragmatiska. Låt oss därför utgå från premissen att värden finns och är viktiga i bemärkelsen att de påverkar det sätt på vilket människor handlar.

Mot en metod för normativ analys

Hur går vi då mer praktiskt tillväga när vi givet dessa utgångspunkter bedriver normativ analys på vetenskaplig – dvs systematisk och intersub-

ektiv – grund? Som vi noterat tidigare är den konkret inriktade metoddiskussionen på det normativa området inom samhällsvetenskapen relativt begränsad. Ett fåtal principiellt inriktade arbeten finns (jfr Raphael 1976; Björklund 1977; Fischer 1980; Malnes 1999; Lindensjö 2004), men i övrigt sker diskussionen främst i anslutning till värdespecifika normativa analyser. Dessa resonemang är dock ofta präglade av den speciella uppgiften och impregnerade av särskilda normativa såväl som metodologiska ställningstaganden och därför mindre tillämpliga i ett försök att skissera generella riktlinjer för normativ analys.

Däremot, och något paradoxalt, finns det en betydande principiell metodlitteratur som behandlar den omvända och i analytisk mening negativa frågan, nämligen hur man skall gå tillväga för att kritiskt granska normativa utsagor. Metodlitteraturen kring olika former av textanalys är omfattande, inte minst vad gäller idé-, ideologi- och argumentationsanalys (se exempelvis Tingsten 1941; Vedung 1977; Bergström & Boréus 2000). Låt oss därför formulera problemet från detta negativa håll: Hur granskar och kritiserar vi normativa resonemang? Genom att på så sätt angripa problemet från motsatt håll kan vi dra nytta av den metodlitteratur som finns och indirekt eller baklänges ringa in vad som kännetecknar en normativ metod. Vi ska också ta hjälp av den relativt omfattande och intressanta – men från samhällsvetenskaplig utgångspunkt delvis perifera – filosofiska litteraturen om värdeanalys. Tillsammans ger detta underlag för att i analytisk positiv mening skissera några riktlinjer för en normativ analys vilandes på vetenskaplig grund.

Den textanalytiskt orienterade metodlitteraturen ger vid handen att man i princip kan granska eller pröva ett normativt resonemang på två sätt (jfr Tingsten 1941; Vedung 1977; Bergström & Boréus 2000). För det första kan man göra en *intern giltighetsprövning* som går ut på ett slags språklogisk och precisionsmässig prövning av den normativa utsagan. För det andra kan man göra en *extern giltighetsprövning*. Den externa giltighetsprövningen syftar till att pröva värdeutsagan som sådan, hur denna rättfärdigas i förhållande till andra värden, men också till att

bedöma de verklighetsutsagor – empiriska utsagor – som ofta används för att underbygga en normativ argumentation. Den som är bekant med sedvanliga idéanalytiska metoder känner här tydligt igen sig; när vi granskar normativa utsagor i allmänhet så gör vi det i princip på samma sätt som vi granskar politiska idéer eller ideologier. Låt mig emellertid kort utveckla dessa båda ansatser och visa hur detta kan bilda utgångspunkt för ett positivt argument för en normativ metod.

Intern giltighetsprövning av normativa resonemang

En intern giltighetsprövning av ett normativt resonemang består, som sagt, av en granskning av logiken och den inre konsistensen i den normativa utsagan. Något förenklat kan man säga att den interna giltighetsprövningen innehåller två moment (jfr Raphael 1976; Vedung 1977; Hansson 2003). Det första momentet innebär en granskning av det sätt på vilket värdeutsagan som sådan definieras och preciseras. Är de värden som bildar utgångspunkt för analysen tydligt preciserade och klart uttryckta? Är den värdehierarki som upprättas tydligt definierad? Är, i förekommande fall, de värdekonflikter som synliggörs presenterade på ett tydligt, precist och klagörande sätt? Syftet med prövningen är att blottlägga oklarheter, glidningar och betydelseförskjutningar i det sätt på vilket värdeutsagan presenteras.

Det andra momentet innebär en granskning av den inre konsistensen i den normativa argumentationen i sin helhet. Är analysen argumenterande överhuvudtaget, d v s anför det skäl för de ställningstaganden som görs? Är argumentationen logiskt sammanhängande? Är argumentationen konsekvent utformad och konsistent i sina olika delar, eller finns det interna motsägelser i resonemanget? Finns alla led i argumentationen med? Är de slutsatser som dras klart och tydligt preciserade, och följer slutsatserna logiskt av de premisser som satts upp? Är någon av premisserna otillbörlig? Är slutsatserna missriktade i något avseende? I stor utsträckning handlar det här om ett slags språklogisk, seman-

tisk och argumentationsanalytisk prövning av den normativa utsagan.

Innebörden av den interna giltighetsprövningen är helt enkelt att det inte får råda några oklarheter om vad det är som rättfärdigas, hur detta rättfärdigas, vilka slutsatser som dras och om hur argumentationen har nått dit. I grunden handlar det om att förmedla *intersubjektivitet* i den normativa analysen. Med intersubjektivitet avses här att påståenden och resonemang i värdefrågor inte endast får ha en privat, godtycklig innebörd (jfr Björklund 1977). Av detta följer två krav. Dels ett krav på *reproducerbarhet* i bemärkelsen att argumentationen i princip skall kunna följas och rekonstrueras av någon annan än författaren själv. Dels ett krav på *kritiserbarhet* i bemärkelsen att strikt privata värdeutsagor av typen ”jag tycker” inte kan tillåtas ligga till grund för den normativa analysen – privata värderingar kan nämligen inte kritiseras. Förhållandet har tydlig språklig innebörd och för tillbaka på skillnaden mellan ”att anse” och ”att tycka” (jfr Liedman 2004). I normativ-analytiska frågor ”anser” man, d v s anför genomtänkta och välgrundade skäl för sin ståndpunkt, ofta i öppet prövande samtal med andra.⁶ Av detta följer också att man i den normativa argumentationen öppet bör redovisa och bemöta eventuella motargument.

Kravet på intersubjektivitet får dock inte misstolkas som ett krav på att alla ska instämma i en särskild värdeutsaga eller att alla ska dela de uttalade premisserna. Men de flesta bör åtminstone vara eniga om den i analysen aktuella innebörden av en viss värdeutsaga, av premisserna och av argumentationen och de slutsatser den leder fram till. Att dessa krav tillgodoses utgör en förutsättning för att den normativa resonemanget ska kunna prövas och kritiseras. Till detta kan läggas ett allmänt krav på *saklighet* i argumentationen i det att endast värdeutsagor, argument och exempel som har bäring – direkt eller indirekt – på den fråga som diskuteras skall begagnas (jfr Hansson 2003; Bergström & Boréus 2000).⁷

Tar vi denna interna giltighetsprövning som utgångspunkt kan vi skissera några i analytisk mening positiva element i en normativ metod.

Låt mig för enkelhets skull sammanfatta dessa i fem riktlinjer för den normativa analysen:

1. *Precision.* Den normativa analysen skall ha hög precision. Värdeutsagor och värdekonflikter skall vara tydligt och precist definierade, liksom resonemanget skall vara klart och konsistent i alla dess delar.
2. *Argumentation.* Den normativa analysen skall vara argumenterande. Med detta menas att genomtänkta skäl skall anföras för ställningstaganden och att de slutsatser som dras skall följa logiskt av de uppsatta premisserna. Men det innebär också att eventuella centrala invändningar som kan resas längs vägen explicit tas upp, problematiseras och avfärdas i argumentationen.
3. *Reproducerbarhet.* Den normativa argumentationen skall vara möjlig att rekonstruera, såväl vad gäller dess premisser som argumentationens alla led och de slutsatser som dras.
4. *Kritiserbarhet.* Den normativa analysen skall vara öppen för kritik i bemärkelsen att godtyckliga, strikt privata värdeutsagor av typen "jag tycker" är frånvarande.
5. *Saklighet.* Endast värdeutsagor och argument som har relevans för det aktuella ställningstagandet skall finnas med i argumentationen.

En fråga som nu aktualiseras är hur de olika värde-teoretiska positioner vi tidigare skisserat ställer sig till dessa metodologiska riktlinjer. I stort sett, vill jag nog hävda, är kraven generellt tillämpliga oberoende om vi är värdeobjektivist, värdenaturalist eller värderelativist. Möjligt skulle värderelativisten, om vi med detta inkluderar en relativistisk ontologi, ge intersubjektivitetskravet en något annorlunda innebörd i det att rekonstruerbarheten alltid är begränsad. Men i den mån man tror på möjligheten att genom språket och dess gängse regler förmedla någon form av intersubjektiv mening torde kravet vara åtminstone partiellt tillämpligt.

Extern giltighetsprövning av normativa resonemang

Den externa giltighetsprövningen av ett normativt resonemang kan också sägas innehålla

två moment. För det första handlar det om att utifrån normativa premisser bedöma värdeutsagan eller den moraliska principen som sådan, hur den initialt sett underbyggs och rättfärdigas i förhållande till andra värden. För det andra handlar det om att bedöma giltigheten i de verklighetsutsagor eller empiriska beskrivningar som, vid sidan av den rent värderelaterade argumentationen, ofta finns representerade i normativa resonemang för att understödja de slutsatser som dras (jfr Tingsten 1941; Vedung 1977).

Det första momentet kan vi kalla för en *extern giltighetsprövning av värdeutsagor*. Här handlar det som sagt om att bedöma värdeutsagan som sådan. Hur gör vi då detta? Hur argumenterar man för att vissa värden bildar utgångspunkt för resonemanget och inte andra? Ja, våra normativa utsagor kan i princip underbyggas på många olika sätt; i den politisk-filosofiska diskussionen möter vi flera svar:

- i. Vi kan hänvisa till värdeutsagans självklara karaktär, att den uppfattas som intuitivt eller förnuftsmässigt riktig och därför kan rättfärdigas.
- ii. Vi kan hänvisa till ett slags *common sense*-uppfattningar eller standardförhållanden om vilka värden som uppfattas som eftersträvansvärda.
- iii. Vi kan genom empirisk-teoretisk värdeanalys hänvisa till de värden som faktiskt råder i samhället och ta detta som utgångspunkt för den normativa analysen.
- iv. Vi kan hänvisa till att vårt värde eller vår moraliska princip fångar upp alla relevanta drag i den moraliska situationen eller i våra värderingar och i den meningen är heltäckande.
- v. Vi kan hänvisa till att vårt värde eller vår moraliska princip befinner sig i ett slags reflektivt ekvilibrium eller, förenklat uttryckt, att det råder överensstämmelse mellan etikens regler och etikens praxis.
- vi. Vi kan hänvisa till ett slags hypotetisk ideal-situation och argumentera för att värdeutsagan representerar den normativa standpunkt vi alla skulle inta under sådana ideala förhållanden.
- vii. Vi kan hänvisa till en extern auktoritetskälla, andlig eller världslig.

Det är uppenbart att våra olika värde-teoretiska positioner ser något olika på dessa skilda principer för rättfärdiganden. En värdeobjektivist skulle utan tvekan acceptera ett intuitionistiskt eller rationalistiskt argument enligt den första punkten ovan, och eventuellt också en auktoritetsgrundad argumentation i enlighet med den sista punkten. Däremot skulle objektivisterna, tror jag, ha svårt för den form av koherensism som framkommer i punkt fem. Värdenaturalisten hade förmodligen tilltalats av en *common sense*-argumentation enligt punkt två eller en empirisk argumentation i enlighet med punkt tre. Värderelativisten skulle i sin tur sannolikt acceptera ett koherensargument av karaktären reflektivt ekvilibrium eller ett *common sense*-argument, med reservationen att den konkreta innebörden av detta kan variera mellan olika kontexter. Det centrala här är emellertid inte att ta ställning och diskriminera bland dessa och andra normativa argumentationslinjer. Det viktiga är att det, i likhet med vad som sagts tidigare i förhållande till den interna giltigheten, klart och tydligt framgår hur man argumenterar och att man ger goda skäl för detta. Även här är således kravet på intersubjektivitet i högsta grad aktuellt.

Det andra momentet kan vi kalla för en *extern giltighetsprövning av verklighetsutsagor*. Här handlar det om att bedöma och pröva de empirisk-teoretiska omdömen som ofta bildar delar av en normativ argumentation (jfr Tingsten 1941; Bergström & Boréus 2000). Många normativa analyser innehåller påståenden om verkligheten, som delar av argumentationen och för att underbygga de slutsatser som dras. Etiska beslutsanalyser innehåller t ex ofta beskrivningar av beslutssituationen som sådan, vilka omständigheter som råder, vilka handlingsalternativen är, vilka konsekvenser olika handlingsalternativ har, vilken information som finns tillgänglig etc. Den normativa demokratiteorin innehåller t ex inte sällan empiriska utsagor om politikens faktiska funktionssätt och om politiska sakförhållanden. Och i den meningen detta utgör utsagor om hur verkligheten är beskaffad, så skulle vi också kunna utsätta dem för empirisk prövning. Var det verkligen så situationen såg ut? Är det verkligen en korrekt beskrivning och tolkning av de förhållanden som rådde? Är de verklig-

hetsbeskrivningar som görs väl underbyggda? Är de tolkningar som görs rimliga? Hur ser källmaterialet ut?

I denna del skiljer sig inte den normativa analysen metodmässigt från annan empirisk analys, varvid sedvanliga krav på systematik, källhänvisning och källkritik – i termer av äkthet, beroende, tidsavstånd och tendens (jfr Thurén 1986) – torde vara tillämpliga. Innebörden av dessa krav varierar naturligtvis med vilken vetenskapsteoretisk uppfattning man förfäktar; en realistisk/objektivistisk vetenskapssyn ställer härvidlag helt andra krav än en relativistisk/subjektivistisk dito. Men återigen, i den mån man inte förfäktar en fullständig relativism borde även här ett grundläggande och gemensamt intersubjektivitetskrav kunna ställas i bemärkelsen att man skall bemöda sig om att öppet och tydligt argumentera och ge skäl för sina verklighetsutsagor. Om vi därtill, åtminstone partiellt, accepterar den humeska distinktionen mellan ”bör” och ”är” blir det samtidigt viktigt att hålla isär analysens normativa och empiriska inslag och undvika misstaget – att sluta ett värdeomdöme från ett verklighetsomdöme.

Möjligen kan man också tala om ett tredje moment i den externa giltighetsprövningen, nämligen vad vi skulle kunna kalla för en *extern rimlighets- och relevansprövning av normativa resonemang*. Denna rimlighets- och relevansprövning handlar om att i ett slags konstruktiv-teoretisk anda bedöma huruvida värdeutsagorna och de slutsatser som dras är realistiska i förhållande till den verklighet som råder (jfr Lewin 1972; Björklund 1977; Lundquist 1993; Rothstein 1994). Här handlar det följaktligen inte om att pröva värdepremissen och den normativa argumentationen som sådan, utan om att bedöma om resonemanget i någon mening är praktiskt tillämpligt. Är de värden som förfäktas i analysen möjliga att uppnå i praktiken? Är det realistiskt, givet rådande omständigheter, att tänka sig dessa värdepremisser och de slutsatser som den normativa analysen ger upphov till omsatta i det verkliga livet? En normativ analys som på så sätt är realistisk och har verklighetsanknytning torde –eventuellt– vara mer intressant och relevant än en analys som är verklighetsfrånvärd och utopisk. I en mening kan man därför även här tala

om ett krav på saklighet, men nu med renodlad konstruktiv-teoretisk innebörd.

Ett annat sätt att formulera tankegången på är att säga att ett normativt resonemang som har ett tydligt och genomtänkt svar på den s k *so what*-frågan, d v s frågan om på vilket sätt analysen har principiell innebörd och vad den ska tjäna till, torde vara intressantare än ett resonemang som lämnar frågan helt utan svar. Ytterligare ett sätt att uttrycka tanken på skulle kunna vara att tala om ett krav på samhällsrelevans. Även i denna fråga möter vi emellertid tydliga vetenskapsteoretiska motsättningar, och lika lite som det är okontroversiellt att ställa sådana relevanskrav i allmänhet är det okontroversiellt att hävda dessa krav i förhållande till den normativa analysen. Samtidigt är det viktigt att betona att relevanskraven i sig inte säger något om den inre kvaliteten på den normativa argumentationen och därför under alla omständigheter torde ses som sekundära. Men diskussionen belyser i ännu ett avseende det komplexa förhållande som råder mellan normativ, empirisk och konstruktiv analys.

Skall vi formulera innebörden av den externa giltigheten i analytisk mening positiva termer kan man säga att den normativa analysen även i detta avseende bör vägledas av precision, argumentation, reproducerbarhet, kritiserbarhet och saklighet, låt vara med något annorlunda innebörd. Särskilt det empiriska momentet väcker en rad andra frågor och problem; här rör man sig i den empiriska samhällsvetenskapens sedvanliga metodologiska domäner, med de metodstrider och problem som därav följer. Möjligen kan man till och med säga att en del av dessa problem – och möjligheter – accentueras och ställs på sin spets när empiriska utsagor bildar delar i en normativ argumentation.

Några riktlinjer för normativ analys

Med utgångspunkt i dessa krav på intern och extern giltighet skulle vi nu som avslutning, låt vara lite förenklat, kunna formulera några riktlinjer för en normativ analys vilandes på vetenskaplig grund:⁸

- Specificera de värden, principer eller moraliska utsagor som bildar utgångspunkt för det normativa resonemanget!
- Anför genomtänkta och välgrundade skäl för de ställningstaganden som görs!
- Se till att argumentationen är logiskt stringent, att alla argumentationsled finns med, att resonemanget inte innehåller motsägelser och att slutsatserna kan härledas från de uppsatta premisserna!
- Lev upp till kraven på intersubjektivitet, d v s kraven på reproducerbarhet, kritiserbarhet och saklighet!
- Rättfärdiga de värden eller principer som den normativa argumentationen utgår ifrån!
- Se till att underbygga eventuella verklighetsutsagor med källkritiska hänvisningar till empiriskt material och ge tydliga skäl för dina tolkningar!
- Sträva så långt som möjligt efter rimlighet och samhällsrelevans, d v s presentera ett genomtänkt svar på *so what*-frågan!

Björn Badersten

Noter

1. Undantag i ett svenskt statsvetenskapligt sammanhang – där normativa metodfrågor explicit problematiseras i sin egen rätt, låt vara med en viss idé- och ideologianalytisk bias – är möjligen Lewin 1970; Lewin 1972a; Lewin 1972b; Rasmussen & Björklund 1972; Söderfeldt 1973; Lindkvist 1974; André 1975a; André 1975b; Lane 1975; Lindkvist 1975; Björklund 1977; Malnes 1999; och Lindensjö 2004. Symptomatiskt nog är huvuddelen av dessa arbeten från början av 1970-talet då intresset för den normativa analysen hade ett temporärt uppsving. I ett vidare samhällsvetenskapligt perspektiv kan man här också referera till den omfattande debatt om det s k objektivitetsproblemet i samhällsforskningen som fördes under 1950- och 1960-talen (se vidare exempelvis Myrdal 1968). I ett internationellt statsvetenskapligt sammanhang kan nämnas Meehan 1971; Raphael 1976; och Fischer 1980. Det skall samtidigt sägas att den filosofiska litteraturen på det värdeanalytiska området är omfattande, om än präglad av ett något annorlunda sätt att formulera problemet på och därför endast partiellt tillämpbar.

lera problemet på och därför endast partiellt tillämpbar.

2. Följer vi Lewis distinktion (refererad i Jareborg 1975) kan sådana *extrinsic values* – i tillägg till att vara instrumentella – också vara *inherenta*, då de har omedelbar förmåga att framkalla något som har egenvärde, och *kontributiva*, då de utgör en del av något som har inherent, instrumentellt eller intrinsiskt värde. Möjligen skulle man kunna uttrycka skillnaden mellan dessa olika *extrinsic values* som att de på skilda sätt är kausalt relaterade till något som har egenvärde. Se vidare Jareborg 1975.

3. Omvänt så skulle en empirisk-teoretiskt orienterad värderingsanalys naturligtvis kunna ligga till grund för en normativ argumentation. Detta genom att man på empirisk väg rekonstruerar och preciserar de värden som den normativa analysen laddas med. Det vill säga, de värderingar som människor faktiskt har – i den mån detta kan blottläggas (jfr den relativistiska/subjektivistiska invändningen) – får bilda utgångspunkt för den normativa argumentationen.

4. Denna värderrelativistiska position skall inte förväxlas med vad som i den svenska samhällsteoretiska debatten kallats "vetenskaplig värderrelativism", som snarare syftar på en värdenihilistisk hållning (se vidare Lewin 1972; Lindkvist 1974). Se också not 5 nedan.

5. Jfr uttrycket "vetenskaplig värderrelativism", som betecknar en sådan skepsis mot värdefrågor (se också not 4 ovan).

6. Det svenska ordet "anse" hör etymologiskt samman med lågtyskans *ansen*, med betydelsen "betrakta", "pröva" eller "granska".

7. Innebörden av detta kan också uttryckas som att man i argumentationen skall undvika ett antal klasiska filosofiska felslut som exempelvis *ignoratio elenchi* (missriktad slutsats), *equivocation* (felslut till följd av betydelseförskjutningar) och *petitio principii* ("begging the question"). Se vidare exempelvis Hansson 2003.

8. Dessa riktlinjer skulle också kunna formuleras som innebörden av *akribi* vad beträffar normativ analys.

Litteratur

- Andrén, Gunnar, 1975a. "En idéanalytisk dogm", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:13–17.
 Andrén, Gunnar, 1975b. "En ideologisk spelregel", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:232–236.

- Badersten, Björn, 2002a. *Medborgardygden. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Natur och Kultur.
 Badersten, Björn, 2002b. *Mellan värden och praxis. Det regionala företräddarskapet i demokratiteoretisk belysning*. Stockholm: Landstingsförbundet och Svenska Kommunförbundet.
 Barry, Brian, 1991 [1980]. "The strange death of political philosophy", s. 11–23 i Brian Barry, *Democracy and power. Essays in political theory 1*. Oxford: Clarendon Press.
 Bergström, Lars, 1992. *Grundbok i värdeteori*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
 Bergström, Göran – Kristina Boréus, 2000. *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
 Björklund, Stefan, 1976. *Politisk teori*. Stockholm: Bokförlaget Aldus.
 Björklund, Stefan, 1977. *Den uppenbara lösningen. Om möjligheten till en objektiv ståndpunkt i värdefrågor*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
 Dahl, Robert, 1994. "A democratic dilemma: system effectiveness versus citizen participation", *Political Science Quarterly* 109:23–34.
 Djurfeldt, Göran, 1996. *Boström och kaminen. En introduktion till realistisk vetenskapsteori*. Lund: Arkiv Förlag.
 Fischer, Frank, 1980. *Politics, values, and public policy: The problem of methodology*. Boulder, Col.: Westview Press.
 Frankena, William K., 1973. *Ethics*. Second edition. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
 Hansson, Sven Ove, 2003. *Verktygslära för filosofer. Andra upplagan*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
 Held, David, 1995. *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Göteborg: Daidalos.
 Hermansson, Jörgen, 1994. "Hur kan demokratin rättfärdigas?", s. 20–54 i Anders Sannerstedt – Magnus Jerneck (red.), *Den moderna demokratins problem*. Lund: Studentlitteratur.
 Jareborg, Nils, 1975. *Värderingar*. Stockholm: Norstedts.
 Lane, Jan-Erik, 1975. "Politikvetenskap och metaetik", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:97–98.
 Lewin, Leif, 1970. *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
 Lewin, Leif, 1972a. *Statskanskapen, ideologierna och den politiska verkligheten*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, nr 62. Stockholm: Rabén & Sjögren.

- Lewin, Leif, 1972b. "Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 75:437–468.
- Liedman, Sven-Eric, 2004. *Tankens lätthet, tingens tyngd. Om frihet*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Lindensjö, Bo, 2004. *Perspektiv på rättvisa*. Göteborg: Daidalos.
- Lindkvist, Kent, 1974. "Den vetenskapliga värderelativismen", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 77:160–172.
- Lindkvist, Kent, 1975. "Om värdesatsteori, spelregler för vetenskap och idéanalys", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:65–72.
- Lundquist, Lennart, 1988. *Byråkratisk etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1998. *Demokratins väktare*. Lund: Studentlitteratur.
- Malnes, Raino, 1999. *Filosofi för statsvetare*. Lund: Studentlitteratur.
- Meehan, Eugene J., 1971. *The foundations of political analysis: Empirical and normative*. Homewood, III: Dorsey Press.
- Moritz, Manfred, 1970. *Inledning i värde teori*. Lund: Studentlitteratur.
- Myrdal, Gunnar, 1968. *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Pennock, J. Roland – John W. Chapman, 1986. *Justification*. New York and London: New York University Press.
- Raphael, D. D., 1976. *Problems of political philosophy*. London: MacMillan.
- Rasmussen, Erik – Stefan Björklund, 1972. "Värderingar – normativism i samhällsvetenskapen", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 75:36–66.
- Rothstein, Bo, 1994. *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS.
- Sjövik, Kristian, 2004. *Demokrati bortom nationalstaten?* Lund: Statsvetenskapliga institutionen.
- Spaemann, Robert, 1989. *Basic moral concepts*. London and New York: Routledge.
- Snare, Francis, 1992. *The nature of moral thinking*. London and New York: Routledge.
- Söderfeldt, Björn, 1973. "Om verklighet och värde", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 76:255–273.
- Thurén, Torsten, 1986. *Orientering i källkritik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Tingsten, Herbert, 1941. *Idékritik*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, Herbert, 1963. *Åsikter och motiv. Essayer i statsvetenskapliga, politiska och litterära ämnen*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Tännsjö, Torbjörn, 2000. *Grundbok i normativ etik*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
- Vedung, Evert, 1977. *Det rationella politiska samtalet: hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Williams, Bernard, 1985. *Ethics and the limits of philosophy*. London: Fontana Press.